

Joseph E. Stiglitz, Columbia Üniversitesi'nde Profesör ve Nobel Ekonomi ödülü sahibidir. Son kitabı The Price of Inequality How Today's Divided Society Endangers our Future - Eşitsizliğin Bedeli: Günümüzün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehdit Ediyor ismini taşımaktadır.

JOSEPH E. STIGLITZ

Kaynakların lanetinden, berekete

Kaynak açısından zengin ülkeler, genellikle sürdürülebilir büyüme stratejileri izlemezler. Kaynak zenginliklerini yeniden toprak üstündeki üretken yatırımlara yönlendirmezlerse, gerçekte yoksullaştıklarını kabul etmezler. Kaynakların kira gelirine erişim üzerindeki çatışma, yolsuzluğa ve demokratik olmayan hükümetlere hız verdiğinden, siyasi işlevsizlik bu sorunu daha vahim hale getirir.

Gana, Uganda, Tanzanya ve Mozambik'i de içeren çeşitli Afrika ülkelerindeki yeni doğal kaynak keşifleri önemli bir soruyu gündeme getiriyor. Bu soru, bolluk ve umut getiren beklenmedik kazançlar birer lütuf mu olacak, yoksa pek çok ülkede şimdiye kadar olduğu gibi siyasi ve ekonomik bir lanet mi?

Ortalamaya bakıldığında, kaynak açısından zengin ülkeler, kaynağı olmayan ülkelerden daha kötü performans gösterdi. Beklenilenin tam tersine daha yavaş ve daha fazla eşitsizlikle büyüdüler. Neticede, doğal kaynakları yüksek oranlarla vergilendirmek, onların ortadan kalkmasına neden olmaz. Bu da belli başlı gelir kaynağı doğal kaynaklar olan ülkelerin, bu kaynakları eğitim, sağlık hizmetleri, kalkınma ve gelirin yeniden dağıtımını finanse etmek için kullanabileceği anlamına gelir.

LANETİN ÜÇ EKONOMİK BİLEŞENİ

Ekonomi ve siyasal bilimler alanında çok geniş bir literatür, bu "kaynak lanetini" açıklamak üzere gelişti ve sivil toplum grupları da Gelir İzleme/Revenue Watch ve Doğal Kaynakları İşleme Endüstrisi Şeffaflık Girişimi/Extractive Industries Transparency Initiative gibi) buna karşı koymak için kuruldu. Lanetin üç ekonomik bileşeni çok iyi biliniyor:

- Kaynak açısından zengin ülkelerin para birimleri güçlü olmaya yatkın olur, bu da diğer ihracatları engeller.
- Doğal kaynakların çıkarılması genellikle az istihdam yarattığından işsizlik artar.
- Dengesiz kaynak fiyatları büyümenin istikrarsız olmasına yol açar, emtia fiyatları yüksekken gelen ve ekonomik sıkıntılarda kaçan uluslararası bankalar da buna çanak tutar. (Bankacıların yalnızca onların parasına ihtiyaç duymayanlara borç verdiği gelenekselleşmiş prensibini yansıtarak.)

Dahası, kaynak açısından zengin ülkeler genellikle sürdürülebilir büyüme stratejileri izlemezler. Kaynak zenginliklerini yeniden toprak üstündeki üretken yatırımlara yönlendirmezlerse, gerçekte yoksullaştıklarını kabul

etmezler. Kaynakların kira gelirine erişim üzerindeki çatışma yolsuzluğa ve demokratik olmayan hükümetlere hız verdiğinden, siyasi işlevsizlik bu sorunu daha vahim hale getirir.

"KAYNAK BEREKETİ" YAŞAMAK İÇİN BİRKAÇ ADIM ATIN

Bu sorunların her birisi için iyi bilinen çareler var. Düşük bir döviz kuru, bir istikrar fonu, kaynak gelirlerinin dikkatli şekilde yatırıma dönüşmesi (ülkenin halkı da dâhil olmak üzere), borçlanma yasağı ve şeffaflık (böylelikle vatandaşlar paranın gelişini ve gidişini görebilirler). Ancak bu tedbirlerin gerekli olmakla beraber yeterli olmadıkları konusunda giderek artan bir uzlaşma söz konusu. Yeni zenginleşen ülkelerin, "kaynak bereketi" yaşama olasılığını artırmak için birkaç adım daha atmaları gerekiyor.

İlk olarak bu ülkeler, vatandaşlarının kaynakların tam karşılığını almalarını sağlamak için daha fazla çaba göstermeliler. Doğal kaynak şirketleriyle (genellikle yabancı), kaynak sahibi ülkeler arasında kaçınılmaz bir menfaat çatışması bulunuyor. Şirketler ödeyecekleri miktarı asgari düzeye indirmek, ülkeler de azami düzeyde tutmak istiyorlar. İyi planlanmış, rekabetçi, şeffaf açık arttırmalar, özel şirketlerle devlet arasındaki rant anlaşmalarından çok daha fazla gelir getirebilir. Sözleşmeler de şeffaf olmalı ve defalarca arttığı gibi yine fiyatlar artarsa bu kazancın yalnızca şirkete gitmemesinin sağlanıyor olması gerekiyor.

Ne yazık ki pek çok ülke, kaynaklarının değerinin orantısız bir payını yabancı özel şirketlere veren kötü sözleşmeler imzaladı bile. Ama bunun basit bir çözümü var. Yeniden pazarlık yapın, eğer mümkünse, beklenmedik kâr vergisi getirin. Dünyanın her yanında, ülkeler bunu yapıyorlar. Elbette doğal kaynak şirketleri karşı koyacak, sözleşmenin mukaddesliğine vurgu yapacak ve ülkeyi terk etmekle tehdit edecekler. Ancak sonuç genellikle aksi yönde olur. Adil bir yeniden pazarlık süreci, daha iyi uzun süreli bir ilişkiye temel teşkil edebilir.

Botswana'nın böyle sözleşmeleri yeniden müzakere etmesi, son 14 yıllık dönemdeki dikkate değer büyümesine temel oldu. Ayrıca yalnızca Bolivya ve Venezuela gibi gelişmekte olan ülkeler değil, İsrail ve Avustralya gibi gelişmiş ülkeler de yeniden pazarlık yapıyor. ABD bile beklenmedik kâr vergisi getirdi.

ÖNEMLİ OLAN DİNAMİK REKABETÇİ ÜSTÜNLÜK

Eşit derecede önemli bir husus, doğal kaynaklar yoluyla kazanılan paranın kalkınmayı artırmak için kullanılması gerektiği. Eskinin sömürgeci güçler, Afrika'yı yalnızca doğal kaynakları çıkarılacak bir yer olarak gördüler. Yeni alıcıların bazıları da benzer bir tavra sahipler.

Altyapı (kara yolları, demir yolları ve limanlar) tek bir amaç düşünülerek yapıldı. O kaynaklara dayalı yerel endüstriyi geliştirmek bir yana, ülke içinde işlemek için hiçbir çaba göstermeksizin kaynakları ülke dışına mümkün olan en düşük fiyatla çıkarmak.

Gerçek kalkınma muhtemel bütün bağlantıların araştırılmasını gerektirir. Yerel işçilerin yetiştirilmesi, madencilik işletmeleriyle petrol ve gaz şirketleri için girdi sağlayacak küçük ve orta ölçekli işletmeler, kaynakların yurt içinde işlenmesi ve doğal kaynakların ülkenin ekonomik yapısına entegre edilmesi. Elbette bu ülkeler bugün faaliyetlerinin pek çoğunda rekabetçi bir üstünlüğe sahip olmayabilir, bazıları da ülkelerinin güçlü yanlarına bağlı kalınması gerektiğini savunabilir. Bu açıdan bakıldığında bu ülkelerin rekabetçi üstünlüğü, diğer ülkelerin onların kaynaklarını sömürmesi oluyor.

Burada yanlışlık var. Önemli olan dinamik rekabetçi üstünlük veya şekillendirilebilecek olan uzun dönemdeki bir rekabetçi üstünlüktür. 40 yıl önce Güney Kore'nin pirinç yetiştirme konusunda rekabetçi üstünlüğü vardı. Bu üstünlükle yetinmiş olsaydı, bugünkü sanayi devi haline gelemezdi. Dünyanın en verimli pirinç yetiştiricisi olabilir fakat hâlâ yoksul kalabilirdi.

Şirketler Gana, Uganda, Tanzanya ve Mozambik'e hızlı hareket etmelerini söyleyecekler fakat daha ince eleyip sık dokuyarak hareket etmeleri için geçerli nedenleri var. Kaynakları birden ortadan kaybolmayacak ve emtia fiyatları da yükselişte. Bu arada bu ülkeler, kaynaklardan bütün vatandaşlarının faydalanması için gereken kurumları, politikaları ve yasaları hazırlayabilir.

Kaynaklar lütuf olmalıdır, lanet değil. Lütuf olabilirler ama kendi başlarına değil. Ve bu kolay olmayacak...

Telif Hakkı: Project Syndicate, 2012.
www.project-syndicate.org

Önemli olan dinamik rekabetçi üstünlük veya şekillendirilebilecek olan uzun dönemdeki bir rekabetçi üstünlüktür. 40 yıl önce Güney Kore'nin pirinç yetiştirme konusunda rekabetçi üstünlüğü vardı. Bu üstünlükle yetinmiş olsaydı, bugünkü sanayi devi haline gelemezdi.